

ANTIK DAVRDA YUNON ADABIYOTINING RIVOJLANISHI

Amonova Shaxnoza Abdalimovna

Ona tili va adabiyot o`qituvchisi

Annotatsiya: *Antik davr adabiyoti haqida ma'lumot. Qadimgi yunon adabiyoti va uning jahon adabiyoti tarixidagi ahamiyati. Qadimgi yunon miqlari va Homer dostonlari. Yunon lirikasi. Alkey va Sapfo ijodi. Qadimgi yunon dramasi. Esxil. Sofokl. Yevripid. Aristofan*

Kalit so'zlar: *Antik davr, Qadimgi Yunoniston, miqlar, Homer, "Odisseya", "Illiada", Hesiod, Ezop masallari, lirika, Alkey, Sapfo, drama, Dionis marosimlari, Esxil, Sofokl, Yevripid, Aristofan.*

Antik davr adabiyoti haqida ma'lumot.

Antik adabiyot" atamasi Ovrupadagi ikki quldorlik jamiyati – Yunoniston va Rimda yaratilgan badiiy ijod namunalariga nisbatan tatbiq etiladi. Miloddan avvalgi VIII–VII asrlarda Yunonistonda paydo bo'lib, keyinchalik yuksak kamolot bosqichiga ko'tarilgan bu adabiyot milloddan avvalgi III asrda Rim madaniyatining tarkib topishida katta rol o'ynagan. Aslida yunon va Rim adabiyotidan avval madaniyat beshigi bo'lgan Sharq mamlakatlari, xususan, Misr, Eron, Xitoy, Hindiston, Bobil kabi qadimgi davlatlarda badiiy ijod taraqqiy etgan. Fikrimiz isboti sifatida qadimgi Misr ehromlariga bitilgan falsafiy she'rdan parchani keltirish mumkin:

“Bugun ko‘zlarimda o‘lim: Xuddi og‘ir xastalikdan tuzalayotgan, Kasal odamday. Bugun ko‘zlarimda o‘lim: Xuddi mirra daraxti xididay, Xuddi shamolli kunda qayiq yelkani ostida o‘ltirganday. Bugun ko‘zlarimda o‘lim: Xuddi erkaklar urushdan qaytayotganda, Yuraverib ochilgan so‘qmoqday. Bugun ko‘zlarimda o‘lim: Xuddi ko‘kdan choyshabni olganday, Unda inson ilgari tasavvurida ham bo‘lmagan narsaga erishadi. Bugun ko‘zlarimda o‘lim: Xuddi uzoq yillik asirlikdan so‘ng, O‘z uyini ko‘rmoqchi bo‘lgan odamning istagiday.”

Biroq, Ovrupa xalqlari madaniy taraqqiyot yo'lida asosan YunonRim madaniyati bilan aloqador bo'lganliklari bois, shu xalqlar bunyod etgan madaniy merosni eng qadimiy deb hisoblaganlar. Shu bois "antik" atamasi (lotin tilida "antiquus" – "qadimgi") Ovrupaning eng qadimgi madaniy yodgorliklari, jumladan adabiyotiga tatbiqan qo'llanib kelinadi. Demak, antik adabiyotning tarixiy chegarasi miloddan avvalgi VIII–VII asrdan milodiy V asrgacha bo'lgan 1200-yillik davrni o'z ichiga oladi. Yunon adabiyoti Ovrupa xalqlarining qadimiy adabiyotidir. Bu bilan qadimgi Sharq adabiyoti unsurlari yunonlarga hech qanday ta'sir o'tkazmagan degan fikrdan yiroqmiz. Yunon folklari qo'shni xalqlar folklari ta'sirida boyigan. Mana shu folklar zamirida paydo bo'lgan yunon adabiyoti mustaqil ravishda taraqqiy etgan. Hozir bizga ma'lum bo'lgan badiiy shakllarning ko'pchiligi, uslub vositalarining bir qanchasi yunonlarning kashfiyoti sanaladi.

Rim adabiyoti yunon adabiyotidan keyin rivojlandi. U yunon adabiyoti tajribalariga tayangan holda taraqqiy etdi. Shu bilan birga, antik jamiyatning keyingi bosqichlarida paydo bo'lgan yangi muammolarni xalq etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Ovrupa adabiyotining yuzlab, minglab namunalari unutilib, faqat mutaxassislarning mulkiga aylanib qolgani holda Homer dostonlari, yunon dramasi namunalari, buyuk Rim shoirlarining asarlari hamon badiiy qimmatini va estetik ahamiyatini yo'qotmagan. Mazkur asarlarning jozibasini ulardagi yuksak mahoratdagina emas, balki shu adabiyotni yaratgan xalqlarning his-tuyg'ulari va orzu-umidlarining ifoda etilganligida hamdir. Qadimgi yunon-rim adabiyotida insoniyatning asriy muammolari qalamga olingan. "Ular botirlik jasoratini, kurash ishtiyoqini, vatan mehrini, insonning qudratini kuylaganlar, ulug'laganlar, pastkashlik, qo'rqqoqlik, sotqinlik va shu kabi chirkin illatlarga nafrat ko'zi bilan qaraganlar"¹³. Shu bois uzoq o'tmishda yaratilgan bo'lishiga qaramay, yunon-rim adabiyoti namunalari turli tarixiy davrlarda ham jozibasini yo'qotmay hamma manzur va ma'qul bo'lib kelmoqda. Ovrupa xalqlari o'z taraqqiyotlari davomida bir necha bor yunonrim san'ati va adabiyotiga murojaat etib, ular asosida o'zlarini bezovta qilgan tuyg'u va g'oyalarni hal etishga uringanlar. Ma'jusiylilik kuchli ta'qib ostida bo'lgan o'rta asrlarda ham antik mavzular Ovrupa adabiyotidan chiqib ketgan

emas. XIV asrda Italiyada tugʻilib, keyin Ovrupaning boshqa mamlakatlariga yoyilgan Uygʻonish davrining ulugʻ allomalari antik dunyo ilm-u fani, sanʼat va adabiyoti, falsafiy taʼlimotlari koʻmagida bashariyatni jaholat uyqusidan uygʻotishni maqsad qilganlar. Gumanistlar antik zamon yodgorliklarini toʻplash va nashr etishga katta eʼtibor qaratdilar. “Uygʻonish” soʻzining dastlabki maʼnosi ham “Qadimgi maʼdaniyatni tiklash” demakdir. XVII asrdagi Ovrupa klassitsizm adabiy oqimi esa antik dunyo badiiy ijodiga taqlidan paydo boʻldi va rivojlandi. Xususan, Ovrupa sahnasida 100–150 yil davomida antik davr tragediyalari mavzusi asosiy oʻrin egalladi. Mazkur davr ijodkorlari antik adabiyoti namunalari va adabiyot nazariyasidan (ayniqsa Arastuning “Poetika” asariga katta eʼtibor qaratilgan) oʻz adabiy konsepsiyalarini yaratishda ijodiy yondashib unumli foydalanganlar. Klassitsizm dramasi keng tatbiq etilgan “uch birlik” (zamon, makon, harakat birligi) qonuni aynan shunday yondashuvning natijasidir. XVIII asrning 2-yarmidan boshlab, antik adabiyotga boʻlgan munosabat bir muncha oʻzgardi. Mutloq hokimiyatga qarshi bosh koʻtargan burjua rahnamolari antik davr adabiy, tarixiy va falsafiy yodgorliklaridan oʻzlarini qiziqtirgan ozodlik va erkinlik gʻoyalari topdilar. Yunon polislari va Rim respublikasining buyuk yoki afsonaviy namoyandalari siyomosida respublika tuzumining ideal obrazlarini koʻrganlar, xususan, Plutarx va Tit Liviy, respublika tuzumi uchun kurashchilar Demosfen va Sitseron, imperatorlar istibdodini fosh qilgan Tatsit va Lukan hamda Rim satiriklari shular jumlasidandir. Fransuz inqilobi davridagi (1789–1794) adabiyot, teatr xatto xalq amaliy sanʼati ham antik libosga burkangan edi. Fikrimizni inqilob adabiyoti yorqin vakili Andre Shenening quyidagi soʻzlari tasdiqlaydi: “Qadimgilarning boʻyoqlaridan foydalanib, mashʼalalarimizni ularning siyosiy gulxanlaridan alangalatamiz va yangi ruh bilan yoʻgʻrilgan antik sheʼrlarni yaratamiz”. Xullas, yangi Ovrupa sivilizatsiyasiga qadimgi yunon va Rim madaniyati zamin tayyorlagan. Koʻplab buyuk soʻz sanʼatkorlari, xususan, Dante, Petrarka, Mikelanjelo, Shekspir, Milton, Bayron, Rable, Kornel, Rasin, Molyer, Volter, Lessing, Gyote va Shillerlar antik davrning gʻoyalari, badiiy obrazlarini oʻz asarlarida qoʻllaganlar, yangicha talqin berganlar. Buyuk rus adib va tanqidchilari Pushkin, Gogol, Belinskiy,

Turgenev va Tolstoy ham antik dunyo adabiyotini yuksak baholaganlar, xususan Belinskiy do'stlaridan biriga yozgan maktubida qadimgi yunon va Rim shoirlariga yuksak baho berib, quyidagicha fikr bildiradi: "Iliada"...men uchun shunday bir huzur manbaiki, uning kuchidan ba'zan allaqanday totli qiynoqda behol bo'lib qolaman... Tushunmagan ko'p narsalarimni Plutarx tufayli tushunib oldim. Yunon va Rim zaminida eng yangi bashariyat ulg'aygan ekan. Markaziy Osiyo antik dunyo bilan ko'p asrlar davomida madaniyadabiy aloqada bo'lganligi tarixiy, ilmiy manbalardan ma'lum. O'z vaqtida ellinizm madaniyati yurtimiz madaniyatining rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan bir qatorda Yunon-Baqtriya hukmronlari davrida sharq xalqlarining faol ishtiroki bilan sharqiy ellinizm madaniyati vujudga keldi. "Biz hozirgi zamonda yurtimizning ming-ming yillik tarixini, tamomila yo'qolib ketgan ba'zi bir adabiy asarlarimiz("To'maris", "Shiroq", "Zarina va Striangiya", "Zariadr va Odatida" dostonlari) izlarini antik zamonda o'tgan YunonRim tarixchilari(Gerodot, Polien, Diodor, Xares) asarlarida topib olamiz"¹⁴, – deb yozadi o'zbek adabiyotshunos olimi N.M.Mallayev. X-XI asrlarda boshlangan madaniy rivojlanish natijasida ilmfanda katta yutuqlarga erishildi. Bu davrda jahon madaniyatini rivojlanishiga o'zlarining ulkan hissalarini qo'shgan buyuk allomalar Al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy faoliyat ko'rsatdilar. "Ikkinchi Aristotel" yoki "Al muallim assoniy"("ikkinchi muallim") nomini olgan Forobiy, "Uchinchi Aristotel", "fan sardori", "falsafa sultoni" nomlarini olgan Ibn Sino yunon olimlari, faylasuflarining ilmiy, falsafiy asarlariga tavsirlar yozib, ularni sharhlab berganlar. Sharq va G'arbni birlashtirmoqchi bo'lgan Aleksandr Makedonskiy haqida ko'plab tarixiy, badiiy, ilmiy asarlar yaratilib, uning shaxsiyati, insoniyat tarixidagi o'rni haqida turlicha talqinlar berilgan. Hazrat Navoiy qalamiga mansub "Saddi Iskandariy" dostonida shoh Aleksandr timsoli o'ziga xos, takrorlanmas, yangicha talqin qilinadi. Daho shoir Iskandar obrazi orqali zamondoshlarini qiynayotgan, hayajonga solayotgan ma'naviy-axloqiy muammolarga e'tiborni qaratadi.

Xulosa Umuminsoniy badiiy merosning ajralmas qismi bo'lgan antik adabiyot, xususan qadimgi yunon adabiyotida tilga olingan ko'plab mavzu va muammolar XXI asrda ham dolzarb bo'lib, o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

FOYDALANGAN DABIYOTLAR :

1. A History of Ancient Greek literature. Gilbert Murray. 2008. D.Appleton and company. P.460
2. Алимухамедов А. Антик адабиёти тарихи. – Т.: Ўқитувчи, 1988
- 3.Тронский И.М. История античной литературы. – М. Высшая школа, 1988 4. Qosimov A. Xo'jayev S.

Jahon adabiyoti: Antik davrdan XVII asrgacha. – Farg'ona: 2016. 5.Болтабоев Х.,Махмудов М. Адабий-эстетик тафаккур тарихи. 1-жилд: Қадимги давр. – Т.: Mumtoz soz, 2012. 6. Кун Н. Қадимги Юнон афсона ва ривоятлари. – Самарқанд: Зарафшон, 2005. 7. Ҳомер. Илиада. – Т.: Ғ.Ғулом ном. адаб. ва санъат нашр.